

Бутиліна Олена Вікторівна

УДК 316.624.2

ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЙНОЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСТВА

22.00.04. — спеціальні та галузеві соціології

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата соціологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник:

доктор соціологічних наук, професор

Рущенко Ігор Петрович,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри соціології ННІ права, економіки, соціології

Офіційні опоненти:

доктор соціологічних наук

Сокурянська Людмила Георгіївна, Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна, завідувач кафедри соціології

кандидат філософських наук, доцент

Лантух Алла Павлівна,

Харківський національний медичний університет, доцент
кафедри філософії, соціології і медичної соціології

Захист відбудеться «10» жовтня 2009 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.06 Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розісланий «9» вересня 2009 року

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

В.Л. Лапшина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Уже на початку 1990-х рр. і у подальші періоди вища освіта в Україні (та пострадянських країнах) зазнала суттєвих змін, які позначились і на студентстві як окремій соціальній групі. Власне система вищої освіти виявилася заручницею більш широких і ґрунтовних трансформацій та зміни типів соціально-економічного й політичного устроїв. Щодо самих студентів, то найбільш суттєвими змінами було впровадження платних освітніх послуг і відмова від планового розподілу та працевлаштування випускників.

На перший план вийшла проблема розходження основних функцій системи вищої освіти: освітньої та функції професійної підготовки. З'являється частина студентської молоді, що не бажає працювати за фахом після закінчення ВНЗ, далеко не всі молоді спеціалісти знаходять роботу, яка відповідає їх рівню та спеціалізації професійної підготовки, дехто відмовляється від навчання або змінює профіль підготовки, оскільки усвідомлює власну «непотрібність у професії». Загострюється проблема професійного самовизначення та самореалізації студентської молоді. Це приводить до того, що певна частина студентської молоді відсторонюється від майбутньої професії, не просувається у напрямку до відповідної професійної групи, отже, фактичний стан цієї категорії студентів можна інтерпретувати з точки зору соціологічної концепції маргінальності. Суспільної ваги, на наш погляд, набуває феномен професійної маргінальності студентства.

У дисертаційному дослідженні маргінальність розглядається, передусім як структурне явище, і до певної міри закономірний стан певних прошарків у межах тих чи інших соціальних систем. Маргінальність — об'єктивне, природне явище соціального життя. Поняття маргінальності й маргіналу, як людини, що підпадає під відповідні критерії, є суто науковим, соціологічним, а не оціночним або стигмою. Але маргінальність може мати різні наслідки, в тому числі й породжувати складні соціальні проблеми.

Останнім часом у науковій літературі з'явилося поняття професійної маргінальності, яке відображає стан відчуження, розриву між певними категоріями зайнятих індивідів і тими чи іншими професійними групами. У дисертаційному дослідженні поглиблюється концепція професійної маргінальності й до наукового обігу пропонується похідне поняття — професійної маргінальності студентства. Одночасно ми усвідомлюємо специфіку студентства як групи, що фактично не відноситься до категорії економічно активних або зайнятих осіб. І пропонуємо розглядати студентські колективи в якості субпрофесійних груп. Термінологічні уточнення потрібні для вирішення головного завдання — коректного і методологічно вивіреного опису феномену професійної маргінальності студентства та розробки методики практичного його виміру. Це є суто наукове завдання, обумовлене основною функцією соціології, — реакція соціальних дослідників на актуальні, особливо нові явища та процеси, які відбуваються у суспільстві.

Актуальність дослідження визначається і практичними потребами, пов'язаними з необхідністю оперативного реагування на процеси, настрої у студентському середовищі, розробці стратегії і рекомендацій стосовно посилення профорієнтаційної функції вищої школи.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблема маргінальності досліджується в межах таких наук, як соціологія, соціальна психологія, філософія, культурологія. Класичне визначення феномену маргінальності надав у межах концепції екологічної соціології Р. Парк. Воно знайшло подальший розвиток у роботах американських (Е. Стоунквіст, М. Голдберг) та західноєвропейських (Ж. Кланфер та А. Фарж) соціологів. Сучасне тлумачення маргінальності представлено в наукових розробках І. Атояна, Ю. Бродецької, З. Голенкової, А. Лантух, В. Мандибурі, А. Маслова, В. Ніколаєва, Р. Онуфрієвої, Л. Петрової, І. Попової, І. Прибиткової, Е. Старикова, В. Шапінського, М. Шульги та ін.

Новим напрямком досліджень є визначення та вивчення феномену професійної маргінальності. У соціологічній літературі ця проблема висвітлена, на наш погляд, недостатньо. Власне проблема професійного маргіналізму та її соціально-психологічна інтерпретація надана в роботах О. Єрмолаєвої, яка розглядає опозицію станів «професійна ідентичність — професійна маргінальність». Проте її дослідження побудовані переважно на використанні психологічних методик. Значний внесок у розробку соціологічного пояснення поняття та визначення об'єктивних і суб'єктивних факторів професійної маргінальності вносить В. Лапшина, яка наголошує на необхідності вивчення закономірностей та механізмів розвитку людини на етапі її професійної зрілості. Російська дослідниця О. Волкова розглядає професійну маргінальність як основну форму та провідний фактор маргіналізації суспільства.

Аналізу соціального становища і професійних орієнтацій молоді присвячено чимало робіт, серед них праці О. Балакіревої, О. Омельченко, Н. Паніної, Г. Чередниченко. Деякі дослідники звертають увагу на проблеми соціального самопочуття молоді, особливості формування її субкультури. У якості окремого об'єкта дослідження виступає студентство в роботах А. Лантух, Л. Сокур'янської, Н. Федоренка, І. Харченко, І. Шепеленко, С. Щудло, М. Яковенко та ін.

Незважаючи на це, сьогодні ще не існує цілісної концепції професійної маргінальності студентства, не розроблено соціологічної методики виміру рівню даного феномену в студентському середовищі. Виникає нагальна потреба у системному дослідженні визначеного феномену для розуміння його сутності, передумов виникнення й розвитку ймовірних наслідків для соціальної групи та суспільства в цілому.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи відповідає тематиці «Пріоритетних напрямків фундаментальних та прикладних досліджень вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ МВС України на період 2006-2010 роки (п. 7.2 «Проблеми удосконалення форм та змісту навчального процесу у ВНЗ МВС України)», що схвалено Вченою радою ХНУВС 23 грудня 2005 р.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є концептуалізація явища професійної маргінальності студентів в умовах сучасного українського суспільства.

Для досягнення поставленої мети визначено такі дослідницькі завдання:

- дослідити еволюцію наукових уявлень стосовно явища маргінальності протягом XIX, XX, поч. XXI ст.;
- концептуалізувати явище маргінальності на основі певних теоретико-соціологічних підходів;
- визначити сутність явища професійної маргінальності студентів і представити його структурні елементи;
- розглянути форми прояву та фактори професійної маргінальності студентів;
- розробити методiku соціологічного виміру феномену професійної маргінальності студентства;
- перевірити ефективність розробленої методики в межах емпіричного дослідження.

Об'єкт дослідження — студентство як субпрофесійна група.

Предмет дослідження — феномен професійної маргінальності студентства.

Теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи становлять відомі соціально-філософські (теорія відчуження К. Маркса) та соціологічні (теорія соціального поля П. Бурдьє, теорія соціального конфлікту Л. Козера, формальна соціологія Г. Зіммеля) теорії, ідеї представників Чиказької школи (Р. Парк, Е. Стоунквіст, М. Голдберг).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження склали дані, проведеного автором анкетного опитування студентів трьох вищих навчальних закладів м. Харкова восени 2008 р. (N=309).

Методи дослідження. У дисертаційному дослідженні було використано сукупність методів як загальнонаукового статусу, так і притаманних соціології як окремій науковій дисципліні. У першому розділі для проведення аналізу теоретичних основ вивчення феномену маргінальності обрано комбінацію персонального та хронологічного методів, за допомогою яких було з'ясовано, як змінювалося уявлення про маргінальність упродовж минулого сторіччя. У другому розділі застосовано метод системного аналізу для визначення форм прояву феномену професійної маргінальності студентства та з'ясування впливу різних факторів на рівень прояву показників явища, що досліджувалось. Для опису феномену професійної маргінальності студентства використовувалися системний підхід і метод моделювання. Отримання первинної соціологічної інформації здійснено методом опитування. Аналіз емпіричної інформації проведено за допомогою методів математичної статистики.

Наукова новизна одержаних результатів. У ході роботи було сформульовано низку наукових положень та висновків, які представлені на захист.

Уперше:

- визначено поняття професійної маргінальності студентства, яке відображає певне відчуження студентів від майбутньої професії і може приймати конфігурації первинної (закономірної, об'єктивної) і вторинної (штучної, девіантної) маргінальності;
- виділено форми прояву феномену професійної маргінальності студентства, зокрема ціннісне осмислення майбутньої професії (аксіологічна складова), орієнтація на накопичення відповідних знань (когнітивна складова) та певний стиль поведінки, що ідентифікує особу з професією;
- розроблено методику соціологічного виміру професійної маргінальності студентства, яка дозволяє квантифікувати явище і типологізувати студентське середовище за критерієм рівню професійної маргінальності.

Набуло подальшого розвитку:

- розуміння сутності поняття маргінальності як структурно-позиційного явища в межах тих чи інших соціальних полів, а саме: маргінальність розглядається як сукупність позицій індивіда чи соціальної групи, віддалених від умовного «ядра поля»;
- уявлення про студентство як субпрофесійну групу, яка займає подвійну позицію: з одного боку, має відоме відношення до певної професійної групи, а з іншого, — не належить до категорії економічно активного населення.

Удосконалено:

- типологію форм прояву маргінальності у соціальному житті шляхом виокремлення політичної, економічної, культурної та професійної маргінальності.

Теоретичне та практичне значення роботи визначається можливостями використання висновків дисертації, запропонованої методики виміру феномену професійної маргінальності студентів керівництвом вищих навчальних закладів з метою отримання більш широкої та об'єктивної інформації щодо студентського середовища і корекції навчального процесу в бік посилення професійної підготовки студентства. Теоретичні підходи та положення можуть бути основою для наукових досліджень проблем професійного становлення та професіоналізації студентської молоді. Ідеї та висновки дисертаційного дослідження доцільно використовувати у навчальному процесі на соціологічних факультетах ВНЗ для розширення змісту наступних навчальних дисциплін: «Соціологія молоді», «Соціологія освіти», «Соціологія професій».

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях: Міжнародна наукова студентська конференція «Розвиток держави в сучасних умовах: погляд молоді» (м. Москва 2002 р.), Міжнародна наукова конференція «Харківські соціологічні читання» (м. Харків 2002 р., 2003 р.), Міжнародна наукова студентська конференція «Стан та розвиток сучасної науки очима молоді» (м. Москва 2003 р.), V Міжнародний науковий конгрес «Державне управління та місцеве самоврядування» (м. Харків 2005 р.), Науково-практична конференція «Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти» (м. Харків 2009 р.)

Основні проблеми дисертації обговорювались на засіданнях кафедри соціології ННІ права, економіки, соціології ХНУВС.

Публікації. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження викладено у 12 публікаціях, з яких 8 статей опубліковано у фахових наукових журналах і збірниках із соціології, які входять до відповідного переліку ВАК України.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків, бібліографічного списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить – 195 сторінок (основний зміст – 169 сторінок, список використаних джерел – 16 сторінок, додатки – 10 сторінок). Список використаних джерел містить 150 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено провідну ідею дисертаційного дослідження, ступінь наукової розробленості проблеми, з'ясовано зв'язок роботи з науковими програмами, планам та темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, встановлено їх теоретичне і практичне значення, наведено відомості щодо апробації результатів дисертаційного дослідження.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні основи соціологічного вивчення феномену маргінальності»** розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності та основних ознак феномену маргінальності, що сформувались у світовій соціології. Застосовано конфліктний підхід, теорію відчуження та концепцію соціального поля до аналізу маргінального становища індивіда чи групи в умовах сучасного суспільства. На їх підставі визначено можливі стратегії поведінки людини в умовах маргінальної ситуації та охарактеризовано основні соціальні наслідки маргінальності. Зроблена спроба визначити декілька основних видів маргінальності, що виникають у результаті конфлікту людини з певним середовищем та відчуження її від функціонування в межах відповідних груп. У межах обраного теоретичного напрямку дослідження проаналізовано професійну маргінальність, в основі якої лежить відчуття відчуження від професії.

У першому підрозділі *«Еволюція наукових уявлень про маргінальність»* розглянуто літературні джерела та різні точки зору на природу та сутність феномену маргінальності, які представлені в роботах видатних учених XIX і XX ст. та сучасних соціологів.

У світовій соціології існує доволі ґрунтовна традиція вивчення явища маргінальності. Її витоки містяться в роботах К. Маркса (ідея відчуження) та Г. Зіммеля (концепція соціальної диференціації). У роботі було виділено та проаналізовано три етапи дослідження феномену маргінальності. I-й етап (кінець XIX — поч. XX ст.) пов'язаний з іменами таких видатних європейських учених, як К. Маркс та Г. Зіммель, що заклали основу вивчення структурної маргінальності, а також з постатями Дж. Ройс, Г. Мюнстерберг та ін., що представляли

американську гілку й започаткували дослідження маргінальності як соціокультурного феномену. II-й етап (20-30-ті роки XX ст.) — представляє собою розвиток ідеї маргінальності, яку можна знайти в роботах представників Чиказької школи урбан-соціології, до якої належать Р. Парк, Е. Стоунквіст, М. Голдберг. Уперше поняття “маргінальна особистість” з’являється у науковій літературі у 1928 році завдяки розробкам голови Чиказької школи соціології міста Роберта Парка. III-й етап — після Другої світової війни — оформлення теоретичних пояснень маргінальності в американській (Е. Х’юз, Х. Дікі-Кларк та ін.), західноєвропейській, зокрема, французькій, (Ж. Кланфер та А. Фарж) соціологічних традиціях.

Було з’ясовано, що протягом XIX і першої половини XX ст. сформувались два основні напрямки у інтерпретації феномену маргінальності, які взаємодоповнюють один одного. Західноєвропейська традиція виходить із розуміння маргінальності як стану відчуження і виключення людини з основних сфер соціального життя; американська — базується на культурологічній дефініції стану «перехідності», що трактується як перебування індивіда поміж декількома культурними світами. Ці підходи дозволяють сучасним дослідникам застосовувати поняття маргінальності для вивчення доволі широкого спектру соціальних явищ.

Дослідження маргінальності в сучасній соціології набувають значної ваги тому, що саме це явище є одночасно й причиною (як зазначав Р. Парк), і наслідком (за думкою А. Фарж і Ж. Кланфер) соціальних змін у суспільстві. Контекст соціальних змін так чи інакше включає появу нових різновидів маргінальності, а проблеми, які вони породжують, стають соціальними викликами і зумовлюють певні соціальні дії або розвиток тих чи інших інституцій.

Універсальність поняття маргінальності дає підстави для застосування його у контексті теорій, що пояснюють соціальне положення і розвиток різних за своєю природою соціальних груп. У тому числі, є доцільним використовувати вказане поняття як аналітичну категорію для поглибленого вивчення динаміки професійної структури, а також у контексті теми дисертаційного дослідження, тобто для вивчення феномену професійної маргінальності студентства.

У другому підрозділі *«Конфліктний підхід та теорія відчуження як основа дослідження феномену маргінальності»* проаналізовано явище маргінальності з позиції конфліктної теорії, концепції відчуження К. Маркса та концепції соціального поля П. Бурдьє.

Кожна соціальна система намагається адаптуватися до оточення і зовнішнього середовища. Це є основою виникнення внутрішнього напруження, протиріччя поміж різними підгрупами, які мають неоднаковий адаптаційний потенціал. Отже, тенденція до збереження цілісності та адаптованості системи стає причиною виникнення маргінальної ситуації, яка включає, по-перше, корпоративні суб’єкти, що займають різні соціальні позиції та є сторонами певного соціального протиріччя; по-друге, латентні та відкриті конфлікти; по-третє, соціально-психологічні феномени, пов’язані із захистом власних позицій або намаганнями їх змінити. У роботі визначено два основних джерела конфліктів у межах маргінальної ситуації: по-перше, намагання «чужих»

елементів приєднатися до процесу розподілу та використання частки капіталу, яким володіє «ядро групи» й, по-друге, виникнення в межах групи нових елементів, що намагаються зайняти лідируючі позиції. Ці конфлікти супроводжуються, з одного боку, ефектом відчуження від середовища, в якому функціонує окремий індивід чи група людей, з іншого — соціальним виключенням, у результаті якого маргінальні елементи ізолюються та стигматизуються. Такі дії оточення відносно маргіналів, у свою чергу, стають причиною ескалації відкритих конфліктів між відповідними групами, де простежується зіткнення позицій, ціннісних установок, поглядів, інтересів. Соціальне виключення, як недопущення до розпорядження основними видами капіталу та відчуження, як послаблення і розрив зв'язків, що поєднують індивідів з різними суспільними сферами через поступове відсторонення їх від функціонування в межах групи, в роботі описуються як механізми витіснення «непотрібних» елементів на периферію соціального поля. Отже, маргінальна ситуація може виникати внаслідок структурного протиріччя (прихованого конфлікту) і, в той же час, виступати причиною подальшої ескалації у формі відкритого протистояння «усталених» соціальних категорій і так званих маргінальних прошарків. Суб'єктивними (соціально-психологічними) компонентами маргінальної ситуації стають різноманітні продукти свідомості: плітки, негативні стереотипи, недовірливе ставлення до маргіналів тощо. Відтворення подібних реакцій оточення на дії маргіналів може мати інституційне закріплення у вигляді традицій, моральних настанов, законів. Їх розглянуто як об'єктивний компонент маргінальної ситуації.

Отже, маргінальність ми представляємо як сукупність позицій індивіда чи соціальної групи, віддалених від умовного «ядра поля».

Переважно емоційно-негативне ставлення до маргіналів з боку «функціонального ядра» та «усталених» елементів групи формує відповідні стратегії поведінки маргінальних елементів. У роботі були проаналізовані дві основні стратегії та засоби їх реалізації. Перша — позитивна адаптація, що передбачає прилаштування до нового середовища. Ця стратегія має дві форми реалізації: активна інтеграція, що передбачає приєднання до цінностей, норм, способу життя «усталених» елементів, та пасивне, суто зовнішнє і поверхове прилаштування до групи, яке проявляється виключно на поведінковому рівні. Друга стратегія — негативна адаптація, що побудована на конфлікті з оточенням. Вона також може реалізовуватись двома різними шляхами: по-перше, через гострий конфлікт, активний протест, навмисне чи ненавмисне порушення соціально визнаних норм поведінки; по-друге, через пасивну девіацію, яка проявляється у неагресивній поведінці викинутих на узбіччя маргіналів, що ведуть асоціальний образ життя й не домагаються змін.

У дисертації висловлюється ствердження, згідно з яким ситуації маргінальності є природними станами для будь-якої системи, що змінюється. Подібні стани мають позитивні й негативні соціальні наслідки, які проявляються на рівнях спільноти та індивіда.

Для визначення соціальних суб'єктів, яким найбільше притаманні ознаки маргінальності, застосовано методику моделювання соціального простору. В основу моделі багатомірного соціального простору покладено положення концепції поля П. Бурдьє. Соціальний простір відтворюється у процесі взаємодії людей і має певну кількість ліній диференціації. Найбільш стійкі форми соціальної взаємодії створюють різні умовні площини. Горизонтальний та вертикальний зрізи соціального простору дозволяють виявити найбільш маргіналізовані групи суспільства, що відносяться до його периферії. Особливу увагу в роботі було приділено виявленню потенційно маргінальних груп у соціально-професійній площині. Це дозволило трактувати явище професійної маргінальності в категоріях соціального простору. Ми вважаємо, що професійна маргінальність виникає у певної частини економічно активного населення внаслідок відчуження від обраної професії, «професійного ядра», що відіграє роль «усталеного» елемента, і знаходить різноманітні психологічні та зовнішні поведінкові вираження: незадоволеність роботою і професією, порушення норм і правил професійної етики, низькоякісне виконання професійних обов'язків, нездатність ідентифікувати себе за професійною ознакою і, врешті-решт, неминучі конфлікти зі «справжніми» професіоналами.

У другому розділі **«Феномен професійної маргінальності студентства: сутність явища, форми прояву та фактори»** викладені методологічні аспекти вивчення феномену професійної маргінальності студентства. Визначена сутність досліджуваного явища, розглянуті його форми прояву, рівні та основні фактори. На їх основі побудовані три моделі зміни рівню професійної маргінальності студентів у межах вищого навчального закладу. Запропонована типологія студентського співтовариства за рівнем прояву досліджуваного явища.

У першому підрозділі другого розділу *«Сутність та форми прояву феномену професійної маргінальності студентства»* з'ясовано внутрішню структуру та основні аспекти професійної маргінальності студентства як соціального явища.

У дисертаційній роботі термін «професійна маргінальність студентства» розглядається в трьох аспектах. У структурному аспекті — як поняття в межах професійної структури суспільства і трактується з позиції концепції поля; в онтологічному сенсі — відображає приналежність студентства до професійної групи; у гносеологічному аспекті — як аналітична категорія, за допомогою якої можна дослідити стан та динаміку розвитку студентства як особливої соціальної групи.

Було визначено основні позиції, що займає студентська молодь у соціальному просторі та, зокрема, у професійній сфері. У дисертації стосовно студентства використовується поняття субпрофесійної групи. Цим підкреслено дві обставини: по-перше, студенти вже з моменту вибору навчального закладу, факультету та спеціальності є зорієнтованими на певну професійну групу; по-друге, вони фактично не належать до професійних груп, бо не є економічно активною категорією населення. Субпрофесійність є станом певного відчуження від професії та «справжніх» професіоналів.

Феномен професійної маргінальності студентства в роботі розглядається в широкому й вузькому значенні.

Професійна маргінальність студентства у широкому значенні може бути представлена як стан певної відокремленості (відчуженості) молоді від майбутньої професії. У вузькому розумінні професійна маргінальність студентства — це особливий стан несформованості установки на професію, який знаходить своє вираження, зокрема, у ставленні до навчання, оцінках майбутньої професії, рівні академічної успішності та в тенденціях до зміни профілю професійної підготовки.

Поширення досліджуваного феномену обумовлюється тенденцією професіоналізації освіти, що посилювалася протягом минулого ХХ сторіччя. Молоді люди, що отримують освіту, знаходяться на етапі переходу до професійної практичної діяльності, первинної професіоналізації. З огляду на це в роботі пропонується використовувати поняття первинної та вторинної маргінальності студентства. Первинна маргінальність є об'єктивним, закономірним станом, в якому перебувають студенти, що потрапляють у нове для них середовище. У процесі навчання вона зникає, оскільки молоді люди наближаються до професії шляхом засвоєння відповідних знань, професійних навичок, правил і вимог референтної групи. Вторинна (штучна, девіантна) маргінальність виникає як відхилення від норми, коли відбувається віддалення молодої людини від професії вже в межах ВНЗ і може трактуватися як певний різновид соціальної девіації.

У роботі досліджуються форми прояву та рівні професійної маргінальності студентства. Феномен професійної маргінальності студентства може набувати форм суб'єктивних, суб'єктивно-об'єктивних та об'єктивних проявів. Суб'єктивні прояви пов'язані зі станом свідомості студентів, аксіологічними компонентами, ставленням до майбутньої професії. Суб'єктивно-об'єктивні — включають набір знань та навичок, що має тенденцію до зростання відповідно до терміну навчання у ВНЗ, а об'єктивні — виражаються у зовнішніх формах поведінки, що так чи інакше мають «професійне забарвлення». У роботі виділено три рівні професійної маргінальності студентів: максимальний, середній та мінімальний, які мають операціональний сенс для практичного виміру явища.

Професійна маргінальність студентства має властивості плинності залежно від курсу навчання і різноманітних факторів. У ході її аналізу розглянуто три моделі зміни стану досліджуваного феномену: нормативна модель, коли рівень професійної маргінальності знижується відповідно до очікувань «професійного ядра» з переходом студентів на старші курси навчання; проміжна модель — коли прояви феномену професійної маргінальності у студентів, хоча і знижуються проте не так швидко й інтенсивно; девіантна модель — рівень професійної маргінальності не зменшується, а навпаки, з кожним наступним роком навчання навіть збільшується.

Узагальнення цих тенденцій дозволило розробити типологію студентської групи. Було виділено три групи студентів, що відрізняються рівнем прояву показників даного феномену: (1) «професіонали», які чітко орієнтовані на майбутню професію і їх розвиток відбувається за

«нормативною» моделлю, (2) перехідна група, представникам якої притаманні характеристики невизначеності та нестійкості професійних орієнтацій і установок, (3) «аутсайдери» — відрізняються девіантними проявами феномену маргінальності, стійким відчуженням від майбутньої професії.

У другому підрозділі другого розділу *«Фактори, що зумовлюють професійну маргінальність у студентському середовищі»* виділено і розглянуто три групи відповідних факторів. Перша група факторів — макросоціальні, які були розглянуті крізь призму трансформації соціально-професійної структури суспільства. Деформації ринку праці, зміна ієрархії престижу професій, зниження якості освіти молоді є тими об'єктивними чинниками, які диференціюють шляхи входження молоді в професійні співтовариства. Аналіз студентства як субпрофесійної групи обумовив увагу до основного елементу професійної сфери — професійної групи. Вплив макросоціальних факторів аналізується у контексті певних ознак професійної групи, а саме: її розмір, популярність та ступінь закритості/відкритості.

Другу групу складають мікросоціальні фактори, що передусім впливають на формування суб'єктивної установки на професію. Розглянуто роль родини та соціального оточення, які здійснюють певний тиск на особу абітурієнта і студента, ініціюють внутрішні переживання і конфлікти, які вона відчуває під час професійного вибору й на етапі оволодіння професією. У роботі проаналізовано міжособистісні та внутрішньоособистісні конфлікти молодого людини, що виникають у разі протиріччя між її устремліннями і прагненнями та бажаннями (або фінансовими чи статусними можливостями) батьків, щодо отримання нею певної професії чи кваліфікації. Ці протиріччя створюють передумови професійної маргіналізації студентів.

Третя група — особистісні фактори, до яких належать цінності, інтереси, потреби особистості. Вони виступають засобами самоналаштування особи на професію. Вольові й характерологічні особливості індивіда розглядались як допоміжні фактори, що здатні підсилювати або послаблювати дію всіх інших чинників. Автор вважає, що відсутність стійких внутрішніх установок особистості, слабка воля, певні риси темпераменту можуть сприяти відчуженню молодого людини від професії, тобто маргіналізувати її.

У третьому розділі **«Емпірико-соціологічний вимір явища професійної маргінальності студентства»** описана пропонована методика соціологічного виміру феномену професійної маргінальності в студентському середовищі. Наводяться результати конкретно-соціологічного дослідження, в межах якого перевіряється валідність вказаної методики, підтверджується загальна теза роботи щодо існування даного явища серед студентів.

У першому підрозділі третього розділу *«Методика виміру рівню професійної маргінальності студентів»* формулюється ідея практичного виміру рівнів маргінальності студентського середовища, розглядаються методологічні аспекти процедури виміру, пропонується програма відповідного соціологічного дослідження.

Запропонована в дисертаційній роботі методика виміру професійної маргінальності студентства ґрунтується на положеннях теоретико-соціологічної інтерпретації явища маргінальності, представлених у першому та другому розділах.

З огляду на теоретичне бачення проблеми та структурну й факторну операціоналізацію основного поняття, були виділені два десятки показників професійної маргінальності студентства, які згруповані у чотири блоки: факти навчання, інформованість щодо майбутньої професії, ставлення до професії та орієнтація на інший напрямок підготовки. Головна ідея розробки такої методики полягала в отриманні узагальненого числового індексу професійної маргінальності. Методика, що презентується у роботі, дозволяє розрахувати загальний індекс професійної маргінальності для кожного респондента, окремого ВНЗ та в цілому по масиву, а також на цій основі типологізувати студентство за рівнем прояву досліджуваного феномену.

Розроблена процедура виміру професійної маргінальності має універсальний характер і може бути застосована на практиці для оцінювання феномену та його факторної обумовленості в різних ВНЗ, на різних курсах і за різними профілями підготовки студентів.

Для отримання первинної емпіричної інформації було обрано метод анкетного опитування. Студенти виступали в якості одиниць опитування і основного джерела інформації. Перевага цього методу полягає в тому, що є можливість зробити акцент на показниках свідомості студентів, отримати дані про наміри та настрої студентства, перевірити гіпотези про каузальні залежності.

У другому підрозділі третього розділу *«Аналіз результатів дослідження та висновки»* підбито підсумки практичного використання розробленої методики виміру професійної маргінальності студентства в межах емпіричного дослідження. З метою перевірки ефективності методики автором було проведено пробне емпіричне дослідження у м. Харкові. Анкетуванню підлягали студенти трьох ВНЗ (Харківський соціально-економічний інститут, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харківський національний технічний університет «ХПІ»).

Феномен професійної маргінальності студентства отримав емпіричне підтвердження. Проте загальний індекс (він розраховувався як середнє за чотирибальною шкалою, де 1 — мінімальний рівень, а 4 — максимальний рівень прояву досліджуваного явища) виявився не дуже високим. Він склав — 2,22 при медіанному показнику — 2,5. Це характеризує студентство як групу, що в цілому орієнтована на професію.

Аналіз емпіричних матеріалів показав доцільність поділу групи, яку ми визначили як проміжну, на дві підгрупи. Таким чином, у межах нашого дослідження студентські колективи було поділено на чотири групи. **1.** «Професіонали», що склали 19,3% від загальної кількості опитаних, є студентами, які відрізняються чіткою установкою на професію, переконаністю у важливості професійної самореалізації за отриманим фахом. Для представників цієї групи майже не характерні ознаки професійної маргінальності. **2.** Перша перехідна група — найбільш чисельна (49,6%) — «потенційні професіонали». Її представникам притаманний низький рівень професійної

маргінальності, в цілому переважає орієнтація на майбутню професію. **3.** Друга перехідна група — «потенційні аутсайтери». Вона склала 25,4% від усіх опитаних і відрізняється тенденцією тяжіння до іншого полюсу — «аутсайдерів». Характерною особливістю цієї групи є суттєва невпевненість у необхідності продовження освіти за фахом, нестійкість професійних уподобань, безвідповідальне ставлення до навчання, що свідчить про доволі чіткі прояви досліджуваного явища. **4.** «Аутсайтери» — група з найвищими показниками професійної маргінальності (3,9%). Середні бали за відповідями респондентів останньої групи розташувались у межах від 3,0 до 3,4. До неї потрапили студенти, що не мають наміру працювати за спеціальністю, готові вже зараз відмовитись від підготовки за теперішнім профілем, мають несхвальну оцінку майбутньої професії та низький рівень академічної успішності. Отже, гіпотеза про внутрішню диференціацію студентства за рівнем професійної маргінальності цілком підтвердилась.

У процесі обробки отриманих даних, було визначено: найбільш вагомими серед факторів, що впливають на рівень професійної маргінальності студентів є спадкоємність професії та матеріальне становище родини. Наявність поміж родичів респондента людей з тією ж професією значно підвищує рівень інформованості щодо сутності та специфіки майбутньої професійної діяльності, впливає на вибір ВНЗ і профілю підготовки та формує установку на професію. Матеріальний добробут родини безпосередньо не визначає націленість студента на професійну самореалізацію за фахом, але досить суттєво впливає на їх почуття стосовно професійного майбутнього. Звернув на себе увагу й такий фактор як академічна успішність. Наше припущення щодо залежності рівню професійної маргінальності від цього фактору також підтвердилось. Чим нижчий рівень успішності респондентів, тим характерніші прояви досліджуваного феномену. Результати дослідження виявили існування девіантної моделі зміни рівню професійної маргінальності частини студентства. Ці дані підтвердили наші роздуми щодо порушення виконання функції професійної орієнтації сучасною системою освіти.

У **висновках** узагальнено результати проведеного дослідження феномену професійної маргінальності студентства.

1. Концепція маргінальності в соціологічному дискурсі пройшла три етапи розвитку. Протягом першого етапу (кінець XIX — поч. XX ст.) сформувалось наукове уявлення про маргінальність як соціокультурне явище. Другий етап (20-30-ті роки XX ст.) характеризується появою класичного визначення стану маргінальності, що належить голові Чиказької школи соціології міста Р. Парку. На третьому етапі (після Другої світової війни) оформлюються американська та західноєвропейська традиції трактування феномену маргінальності.

2. Для інтерпретації явища маргінальності доцільно використовувати концепцію П. Бурдьє. Згідно теоретичної моделі багатомірного соціального простору, що була побудована відповідно до основних положень теорії соціального поля П. Бурдьє, маргінальність ми розглядаємо як сукупність позицій індивіда чи соціальної групи, віддалених від умовного «ядра поля» («ядро поля» — умовний центр, що є сукупністю елементів, які мають відношення до феномену

маргінальності та створюють маргінальну ситуацію). Ця модель дозволяє виділити й описати окремі найбільш маргіналізовані прошарки.

3. Маргінальна ситуація включає, по-перше, корпоративні суб'єкти, що займають різні соціальні позиції та є сторонами певного соціального протиріччя, по-друге, латентні та відкриті конфлікти, по-третє, соціально-психологічні феномени, пов'язані із захистом власних позицій або намаганнями їх змінити. Маргінальність включає структурне протиріччя (прихований конфлікт), яке виступає причиною подальшого протистояння (у формі відкритого конфлікту) «усталених» соціальних елементів і так званих маргінальних груп.

4. Маргінальність є складним строкатим явищем. Можна розглядати певні типи маргінальності, що виникають у різних площинах, зокрема економічній, політичній та соціокультурній, які формуються внаслідок обмеження певної частини групи в доступі та використанні відповідних видів капіталу з боку представників «ядра поля», що утримують владу. Професійна маргінальність визначається в роботі, як стан певного виключення особистості чи групи із соціально-професійної сфери суспільства, що пов'язаний з неможливістю (небажанням) реалізовувати професійні знання та навички й нездатністю ідентифікувати себе за професійною ознакою. У її основі лежить відчуття відчуження — послаблення або навіть розриву зв'язків між індивідом та відповідною професійною групою, що проявляється у значному обмеженні чи повному відстороненні маргінала від володіння й розпорядження капіталом поля.

5. Студенти є субпрофесійною групою. Субпрофесіонали — це ті, хто знаходиться на певній стадії професійної зрілості, але фактично не займаються професійною діяльністю як такою. Субпрофесійність одночасно є станом певного відчуження від професії та «справжніх» професіоналів. Молоді люди тільки набувають знання та навички з майбутньої професії. Навчання у вищому навчальному закладі для них є перехідним етапом на шляху їх професіоналізації та інтеграції у соціально-професійну структуру суспільства. Явище маргінальності розглядається нами в аспекті субпрофесійності.

6. Професійна маргінальність студентства — стан певної відокремленості (відчуженості) студентів від майбутньої професії, несформованості установки на певну професійну діяльність, який знаходить своє вираження, зокрема у ставленні до навчання, оцінці майбутньої професії, рівні академічної успішності та в тенденціях до зміни профілю професійної підготовки.

Феномен професійної маргінальності студентства можна аналізувати за допомогою наступних понять: первинна та вторинна маргінальність. Первинна (закономірна, об'єктивна) маргінальність — стан, в якому перебувають студенти, що потрапляють у нове для них середовище ВНЗ, і який зникає під час навчання й наближення до професії шляхом засвоєння відповідних знань, професійних навичок, правил і вимог референтної групи. Вторинна (штучна, девіантна) маргінальність виникає як відхилення від норми, коли відбувається віддалення молодшої людини від професії вже в межах ВНЗ і може трактуватися як певний різновид соціальної девіації.

7. Професійну маргінальність студентства було розглянуто у трьох аспектах. У структурному аспекті — як поняття в межах професійної структури суспільства, що трактується з позиції концепції поля; в онтологічному аспекті — як відображення приналежності студентства до професійної групи; у гносеологічному аспекті — як аналітична категорія, за допомогою якої можна дослідити стан та динаміку розвитку студентства як особливої соціальної групи. Акцент зроблено на дослідженні онтологічного аспекту. Він був розкритий через визначення трьох взаємопов'язаних елементів досліджуваного феномену: суб'єктивного, що відображає аксіологічний компонент (ціннісне ставлення до майбутньої професії), суб'єктивно-об'єктивного, який відповідає когнітивному рівню прояву і відображає набір знань та навичок, що має тенденцію до зростання відповідно до терміну навчання у ВНЗ, та об'єктивного, що виявляється на рівні конкретних форм поведінки.

Професійна маргінальність студентства є мінливим явищем, динамічним станом. За роки навчання спостерігається певний рух у цьому відношенні від найбільшого до найменшого показника, але ці зміни носять різний характер в окремих прошарках студентства. Це було відображено у трьох моделях зміни рівня професійної маргінальності. Нормативна модель характеризує природний процес наближення студента до його майбутньої професії. Вона передбачає подолання первинної маргінальності студентів, що пов'язане з інтеграцією в нове середовище та, поки що, значною віддаленістю від професійної групи. Перехідна модель — часткове зниження рівня професійної маргінальності при збереженні певної дистанції від майбутньої професії та відповідної професійної групи. Девіантна модель характеризує ситуацію появи вторинної професійної маргінальності, коли відбувається віддалення студента від сфери його майбутньої професійної діяльності.

8. У роботі запропонована типологія студентського співтовариства за рівнем прояву феномену професійної маргінальності та обґрунтована думка про його внутрішню диференціацію. До типології увійшли три групи студентів: перша група — «професіонали», яким майже не притаманні ознаки професійної маргінальності; друга група — «перехідна», що є дуже нестійким утворенням, оскільки для її представників характерні різноспрямовані прагнення, а показники професійної маргінальності виявлені доволі чітко; третя група — «аутсайдери» з найвищими показниками прояву даного феномену.

9. Динаміку зміни рівня та форм прояву професійної маргінальності студентства зумовлюють три групи факторів: макросоціальні, мікросоціальні та особистісні. Наразі було встановлено, що визначальними стають родина та особистісні (сукупність ціннісних установок, потреб та інтересів особистості) фактори. Вони здатні спричиняти амбівалентний вплив. З одного боку, факт наслідування «батьківської справи (професії)» є суттєвою передумовою інтенсивної та успішної інтеграції молодшої людини у відповідну професійну групу, з іншого боку, конфлікти, що виникають внаслідок протиріч між бажаннями й інтересами молодшої особи щодо отримання певної професії та намірами й можливостями батьків можуть стати суттєвим чинником її маргіналізації.

10. Перевірена методика емпірико-соціологічного виміру професійної маргінальності студентів. Отримані результати пробного емпіричного дослідження засвідчили, що феномен професійної маргінальності в студентському середовищі існує. Його можна емпірично виміряти за допомогою презентованої методики. Запропонована методика дозволила розрахувати загальний індекс професійної маргінальності студентства, дослідити показники та структурні елементи даного феномену, а також визначити фактори, що впливають на рівень його прояву.

Практична цінність проведеного дослідження визначається можливістю використання отриманих результатів керівництвом вищих навчальних закладів з метою розробки заходів, спрямованих на активізацію профорієнтаційної функції закладів освіти, корекції навчального процесу та попередження поширення девіантної тенденції зміни рівня показників професійної маргінальності у студентському співтоваристві.

11. Результати здійсненого теоретико-методологічного і конкретно-соціологічного наукового аналізу вказують на необхідність подальшого більш детального вивчення даного феномену. Перспектива дослідження полягає в наступних напрямках:

- вдосконалення методики виміру явища з метою охоплення найбільшої кількості факторів;
- розроблення більш цілісної системи показників професійної маргінальності студентів;
- збагачення інструментарію емпіричного дослідження методами якісного аналізу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Бутылина Е. В. Глобализация как фактор маргинализации современного общества / Е. В. Бутылина // Методология, теория та практика социологического анализа современного общества: сборник научных работ. — Харьков : издательский центр Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина, 2002. — С. 272-274.
2. Бутылина Е. В. Проблема маргинальности: попытка многоуровневого анализа / Е. В. Бутылина // Методология, теория та практика социологического анализа современного общества: сборник научных работ. — Харьков : издательский центр Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина, 2003. — С. 138-141.
3. Бутылина Е. Проблема преодоления маргинальности в молодежном предпринимательстве (социологический аспект) / Е. Бутылина // Материалы Международной научной студенческой конференции «Развитие государства в современных условиях: взгляд молодежи». — М. : АТиСО. — 2003. — С. 13-15.
4. Бутылина Е. Ценностно-мотивационный аспект занятия научной деятельностью современной молодежи / Е. Бутылина // Материалы Международной научной студенческой конференции «Состояние и развитие современной науки глазами молодежи». Часть II — М. : АТиСО. — 2003. — С. 110-115.

5. Бутилина Е. В. Глобализация и маргинализация: две тенденции развития современного мира / Е. В. Бутилина // Вестник Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина. «Социологические исследования современного общества: методология, теория, методы». — Харків. — 2004. — №621. — С. 152-158.
6. Бутиліна О. В. Соціальна політика подолання професійної маргінальності // Задоволення соціальних потреб населення як умова підвищення його довіри до влади / Є.Ф. Глухачов, Т.Б. Хомуленко, С.М. Клімова та ін. / [за заг. ред. Є. Ф. Глухачова]. — Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2005. — С. 136-147.
7. Бутиліна О. В. Маргінальність як фактор соціалізації молоді / О. В. Бутиліна // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». — Харків. — 2005. — №652. — С. 176-181.
8. Бутиліна О. В. Особливості маргіналізації молоді в умовах суспільства, що трансформується / О. В. Бутиліна // Український соціум. — 2005. — № 2-3. — С. 45-53.
9. Бутиліна О. В. Специфіка маргінального стану молоді: шляхи подолання / О. В. Бутиліна // Соціологічні дослідження: Зб. наукових праць / Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. — Луганськ : СНУ. — 2006. — №6. — С. 73-80.
10. Бутиліна О.В. Студентська молодь у суспільстві, що трансформується / О. В. Бутиліна // Український соціум. — 2007. — №4. — С. 20-26.
11. Бутиліна О. В. Професійна маргінальність — девіація? / О. В. Бутиліна // Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний, юридичний аспекти: Матеріали науково-практичної конференції (Харків, 14 березня 2009 р.). — Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. — С. 61-63.
12. Бутиліна О. В. Феномен професійної маргінальності студентства: особливості соціологічного вимірювання / О. В. Бутиліна // Право і безпека. — 2009. — №1. — С. 259-264.

АНОТАЦІЯ

Бутиліна О.В. Феномен професійної маргінальності студентства. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 — спеціальні та галузеві соціології. — Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2009.

Дисертація присвячена соціологічному дослідженню сутності, форм прояву та факторів феномену професійної маргінальності студентства.

У дисертаційному дослідженні проаналізовано концептуальні засади аналізу явища маргінальності. Проведений аналіз сутності даного явища дозволив виявити його структурні елементи, передумови та соціальні наслідки для соціальної групи й індивіда. У роботі сконструйована модель багатомірного соціального простору, горизонтальний та вертикальний зріз

якої дозволили виявити групи, що є найбільш віддаленими від володіння капіталом поля, отже, найбільш маргіналізовані. Виходячи з цих положень, автором пропонується типологія форм прояву маргінальності у соціальному житті.

На підставі наукових розробок та теоретичних моделей у дисертаційному дослідженні надано визначення феномену професійної маргінальності студентства, проаналізовані його сутнісні елементи, форми прояву та фактори. Автором запропоновані моделі зміни рівня професійної маргінальності студентів та розроблена на їх основі типологія студентської групи.

Перевірка розробленої методики конкретно-соціологічного дослідження явища професійної маргінальності студентства довела, що воно піддається емпіричному виміру. Автором запропоновані практичні рекомендації, що спрямовані на підвищення ефективності профорієнтаційної функції ВНЗ.

Ключові слова: маргінальність, відчуження, конфлікт, професійна маргінальність, професійна маргінальність студентства, субпрофесійна група, професійна група, первинна маргінальність, вторинна маргінальність.

АННОТАЦИЯ

Бутылина Е.В. Феномен профессиональной маргинальности студенчества. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22. 00. 04 — специальные и отраслевые социологии. — Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина. — Харьков, 2009.

Диссертация посвящена социологическому анализу сущности, форм проявления и факторов феномена профессиональной маргинальности студенчества.

В диссертационном исследовании проанализированы концептуальные основы анализа явления маргинальности. Проведенный анализ сущности данного явления позволил выявить его структурные элементы, предпосылки и социальные последствия для социальной группы и индивида. На основе теоретико-методологического анализа сконструирована модель многомерного социального пространства, горизонтальный и вертикальный срез, которой позволили выявить наиболее отдаленные от владения капиталом поля, а значит, наиболее маргинализированные группы. Исходя из этих положений, автором предлагается типология форм проявления маргинальности в социальной жизни.

На основе научных наработок и теоретических моделей в диссертационном исследовании представлено определение феномена профессиональной маргинальности студенчества, выделены его сущностные элементы, формы проявления и факторы. Автором предложены модели изменения уровня профессиональной маргинальности студентов и разработана на их основании типология студенческой группы.

На основе теоретических положений была разработана методика конкретно-социологического исследования профессиональной маргинальности студенчества. Апробация представленной в диссертационном исследовании методики показала, что явление профессиональной маргинальности в студенческой среде существует, и оно поддается эмпирическому измерению. Особое внимание в исследовании уделялось анализу показателей, структурных элементов и факторных зависимостей изучаемого феномена.

Автором предложены практические рекомендации, направленные на повышение эффективности профориентационной функции высших учебных заведений и уменьшение негативных последствий профессиональной маргинальности студентов.

Ключевые слова: маргинальность, отчуждение, конфликт, профессиональная маргинальность, профессиональная маргинальность студенчества, субпрофессиональная группа, профессиональная группа, первичная маргинальность, вторичная маргинальность.

ABSTRACT

Butylina O.V. Phenomenon of professional marginality of studentship. — Manuscript.

Paper for gaining an academic degree of PhD on sociology in 22.00.04 — special and field social sciences. — Kharkov National University of Internal Affairs, Kharkov, 2009.

Paper is devoted to social analysis of nature, forms, occurrence and phenomenon factors of professional marginality of studentship.

Paper represents concept fundamentals of marginality phenomenon analysis. Performed in-depth study of phenomenon nature allowed to reveal its structure components, initial conditions and social consequences for a social group and an individual. A model of multilayer social space has been created on basis of theoretical methodological analysis. Level and vertical section of the model allowed revealing groups that are the most abstracted from capital holding of the field, and thus, are the most marginal. On the assumption of the statements give above the author suggests form typology of marginality occurrence in social life.

On basis of the present academic groundwork concerning this problem, and developed theoretical models this paper analysis offers a definition of phenomenon of studentship professional marginality. Entity elements, forms of occurrence and factors of the phenomenon under research have been defined. Author puts forward several models of level change of students' professional marginality and typology of student groups developed on the basis of those models.

Conducted theoretical methodological analysis predetermined empirical analysis. Methods of certain sociological research of studentship professional marginality has been developed on the basis of theoretical statements. Approbation of represented in the paper methods proved that phenomenon of students' marginality really exists and falls for empirical measurement. Special attention has been paid to analysis of factors, entity elements and factor dependences of phenomenon under research.

Author has suggested practical recommendations aimed at increasing efficiency of professional - orientation function of higher educational establishments and decreasing negative consequences of studentship professional marginality.

Key words: marginality, alienation, conflict, professional marginality, studentship professional marginality, sub-professional group, professional group, primary marginality, secondary marginality.

Бутиліна Олена Вікторівна

ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЙНОЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСВА

Спеціальність 22.00.04 — спеціальні та галузеві соціології

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Відповідальний за випуск

доктор соціологічних наук, професор Рущенко Ігор Петрович